

ומנא ידעינן, איך נדע שמתחכך הוא בכותל
להנאתו לפוטרו ממיתה,⁽⁹⁾ ושמא מתחכך
הוא בכותל להפילו על בני אדם וחייב מיתה?

ומשנינן: כגון דבתר דנפל קא מתחכך ביה
[מתחכך הוא בכותל אף לאחר שנפל], וודאי
אין כוונתו אלא לחיכוך עצמו.

בנגיחות הראשונות, [כי אף התם נסקל], אלא
שבכל מועד מיישבת הגמרא לעיל כמה תירוצים,
ואותם תירוצים אין שייך לאומרם גבי שור שנפל
לבור, מן הטעם שפירש רש"י לקמן מח ב; אבל
במשנתנו, אין להקשות על הנגיחות הראשונות,
כי אף במשנתנו יש ליישב ככל התירוצים
שנאמרו לעיל מא א גבי כל מועד, ובהכרח
שכאן הקושיא היא על הנגיחה הרביעית.

ביאור תירוץ הגמרא "דחזא ירוקא ונפל",
ו"נתחכך בכותל להנאתו":

א. גבי בור הכוונה היא, שעשה כן בכל
ארבעת הפעמים; ואילו גבי כותל הכוונה היא,
שבשלוש הנגיחות עשה כן בכוונה כדי להרוג,
ואילו בנגיחה הרביעית עשה כן להנאתו, [כן
היא שיטת רש"י, והקשו התוספות על זה לקמן
מח ב, שאין מסתבר לומר שנגיחות בכוונה
יעשהו מועד ליגח שלא בכוונה].

ב. הן ההעדאה שבסוגייתנו, והן ההעדאה
דלקמן אינה העדאה כשאר העדאות, כי היות
וחזא ירוקא ונפל, או שנתחכך להנאתו, אין זו
"קרן" הצריכה העדאה, אלא שן שאינה צריכה
העדאה, ומה שהצריכה הגמרא שיעשה כן שלש
פעמים, הוא משום שבלאו הכי הוא משונה,
וצריך העדאה כדי שייחשב אורחיה, [כן היא
שיטת רש"י, והקשו על זה התוספות לקמן מח
ב, שאין הדבר מסתבר שהוא משונה].

ביאור למה פוטר רב גבי כותל מן הכופר,
ואילו גבי בור מבואר במשנה שם שהוא
חייב כופר:

קושיא זו הוקשה לרש"י לקמן מח ב [כפי
הנראה מדברי התוספות והמהר"ם שם]:

ותירץ רש"י שם [לשונו בקיצור]: "הני מילי

[דפטר רב משום שאין השור בסקילה], במועד
לנגיחות בכוונה [וכגון בסוגייתנו, שהועד על
ידי נגיחות בכוונה] ונגח רביעית שלא בכוונה,
פטר ליה [רב] מגזירת הכתוב, דכתיב: "השור
יסקל", אבל זה [שחזא ירוקא ונפל שלש
פעמים] שלא היתה בו חיוב סקילה כלל
[בהריגות שנעשה בהם מועד, שהרי עשה כן
שלא במתכוין], אין העדאתו אלא לכופר של
שן ורגל בחצר הניזק, דאוקמינן [לעיל כו א
ומא א] ברגל שדרסה על גבי תינוק בחצר
הניזק, [הרין דאיכא כופר ברגל, ואף על גב
דשלא בכוונה הוא, ואין השור בסקילה
[כלומר: היות וחזינן שאף ברגל שדרסה על גבי
תינוק בחצר הניזק, מחייבים אנו כופר, אף
שדריסה על גבי תינוק אינה בכוונה, ואינו חייב
עליה מיתה, הרי למדנו, שכאשר אנו באים
לחייב מטעם רגל, בזה לא נאמר הדין שאם אין
השור בסקילה אין הבעלים משלמים כופר],
והכא נמי דחזא ירוקא ונפל, תולדה דשן
היא, דמתכוין להנאתו [ולכן אין צריך שיהא
השור בסקילה, כי שן דומיא דרגל; מה שאין כן
בסוגייתנו גבי כותל, שהיו ההעדאות על ידי
הריגות בכוונה שחייב עליהם סקילה, סובר רב
שאינו חייב כופר על הנגיחה הרביעית, ואף ששן
היא, היות ואינו חייב סקילה שהרי לא היה זה
בכוונה]."

9. הקשה ב"קובץ ביאורים" לבבא קמא אות כו,
מאי מקשה "מנא ידעינן" דמשמע שמספק אין
לנו להרוג את השור, והרי כיון דקיימא לן [לקמן
מה א]: "כמיתת הבעלים כך מיתת השור", ואת
הבעלים מספק לא היו הורגים ד"ספק נפשות

במאי עסקינן: בכגון דקאזיל הכותל מיניה מיניה, כלומר: השור דוחף את הכותל על האדם אף בשעת נפילת הכותל.

תניא כוותיה דשמואל המחייב בכופר שלא בכוונה, ואף שהוא פטור ממיתה, ותיובתא דרב הפוטר כופר שלא בכוונה! (2)

דתניא: יש שור ממית את האדם שהוא חייב

ואכתי תיקשי לשמואל המחייב כופר כשדחף השור את הכותל, והכותל הוא שהרגו: והרי "צרורות" (1) נינהו, כי לא בגופו הרגו, אלא הכותל הוא שנפל מכחו של השור על האדם והרגו, ואילו התורה לא חייבה בכופר אלא דומיא דנגיחה — הכתובה בפרשה — שהוא עושה בגופו.

אמר תירץ רב מרי בריה דרב כהנא: הכא

מסיני ומיעטתו לחצי נזק, והרי אין כחו בכלל "כי יגוף"; ואם ב"כי יגוף" כלול אף כחו, אם כן תיקשי הגמרא לעיל ב ב דפריך: "מאי שנא גבי אדם [שור באדם, היינו גבי כופר] דכתיב "כי יגח", ומאי שנא גבי בהמה [שור בשור, דהיינו נזיקין] דכתיב "כי יגוף", ולפי דברי רש"י הרי חלוקים הם, שבכלל "כי יגח" גופו ולא כוחו, ואילו בכלל "כי יגוף" אפילו כחו, וראה מה שהקשה עוד, [וראה בזה ב"אילת השחר" כאן]. ומטעם זה כתב לפרש דלא כרש"י, והקושיא היא, דבכלל ההלכה למשה מסיני הממעטת צרורות מחצי נזק, גם מיעוט צרורות מכופר שלם, שאינו חייב אלא חצי, וקושיית הגמרא היא: למה משלם כופר שלם; וראה פירוש "תלמיד הרשב"א והרא"ש".

וב"נחלת דוד" [יז ב, ד"ה שם בגמ' בעי רבא], כתב, דברוחא נוכל לפרש, שקושיית הגמרא היא: ואכתי צרורות נינהו, ואם כן אינו חייב רק בחצי כופר, וקיימא לן [לעיל מ א, וראה רמב"ם] "כופר שלם אמר רחמנא, ולא חצי כופר", ופירוש זה הוא מרווח טפי מפירוש רש"י; [ויש לעיין, אם כן למה לי מיעוט למעט תם מחצי כופר — לעיל מא ב — תיפוק ליה, דכופר שלם אמר רחמנא ולא חצי כופר].

2. וכן הוי תיובתא דרבה הסובר כרב, ויש ראשונים שגורסים: "ותיובתא דרבה".

להקל", אם כן הוא הדין שהשור פטור מספק?! וכתב, שצריך לומר, שבבעלים אינו נהרג מספק רק משום איסור "לא תרצח", אבל בשור שאין איסור בהריגתו, אדרבה אמרינן ספק מצוה להחמיר, וראה עוד שם.

1. א. לשון "צרורות" היא לשון מושאלת מבהמה שהיתה מהלכת והתיזה צרורות [אבנים] ברגליה והזיקה; ועיקר דין "צרורות" הלכה למשה מסיני היא לגבי נזק, שאינו משלם אלא חצי נזק, היות ואין הנזק בא מגופה של הבהמה אלא מכחה [ראה לעיל ג ב, ועוד].

והנה לשון רש"י הוא: "ואכתי צרורות נינהו, ואין כופר כתוב אלא בנגיחה, דהוי גופו ממש", וכן כתב גם הרא"ה ב"שיטה מקובצת"; ומשמע, שהדין המבואר כאן אינו קשור להלכה למשה מסיני שבנזיקין, אלא שלא אמרה תורה כופר אלא בנגיחה שהיא מגופו ממש, ולא מכחו, ופטור הוא לגמרי מכופר, שלא כנזיקין שעל כל פנים חצי נזק הוא משלם.

וב"אור שמח" [נזקי ממון ב ו ד"ה והנה בבבלי] הקשה על רש"י, דלפי מה שכתב רש"י דב"כי יגח" האמור בכופר, אין כחו בכלל, אם כן ניחזי אנן אם ב"כי יגוף" האמור בנזיקין — כחו בכלל, וממה נפשך תיקשי: אם אף ב"כי יגוף" אין כחו בכלל, אם כן תיקשי מה שאמר רבא לעיל יז ב, שמעיקר הדין "כחו כגופו" ויש לחייבו נזק שלם, אלא שבאה הלכה למשה

ומזה, מן המיתה מפני שאינו בכוונה, ומן הכופר מפני שהוא תם.

ודין הנזקין שהזיק השור⁽³⁾ שלא בכוונה:

רבי יהודה מחייב בתשלום הנזק, ורבי שמעון פוטר.⁽⁴⁾

ומפרשין: מאי טעמא דרבי יהודה המחייב?

משום דיליף רבי יהודה את דין תשלום נזקי השור מתשלום כופרו, מה כופרו כשהרג שלא בכוונה הרי הוא חייב בו, שהרי דרשין: "אם כופר", אף תשלום הנזקין נמי שלא בכוונה, חייב.

ורבי שמעון יליף את חיוב תשלום הנזק

במיתה, ובכופר; ויש חייב בכופר, ופטור ממיתה; ויש חייב במיתה, ופטור מן הכופר; ויש פטור מזה ומזה, ומפרש לה ואזיל.

הא כיצד?

שור מועד שהרג את האדם בכוונה: חייב במיתה ובכופר.

שור מועד שהרג את האדם שלא בכוונה: חייב בכופר כדברי שמואל, ופטור ממיתה.

שור תם שהרג בכוונה: חייב במיתה, ופטור מכופר, שלא חייבה תורה כופר בתם.

שור תם שהרג שלא בכוונה: פטור מזה

שמעון לטעמיה דסבר [בכל התורה כולה] דבר שאינו מתכוין פטור, ורבי יהודה מחייב, וראה שם לענין הלכה.

וב"אבן האזל" [נזקי ממון ב י אות ה ד"ה ועתה], הקשה על זה, שהרי בגמרא אמרו בזה טעמים אחרים, דזה יליף מקטליה, וזה יליף מכופר.

ועוד העיר, שלפי פירוש הראב"ד [הובא בהערה 3] שהנידון הוא בנתכוין לזה והזיק את זה, אם כן אין שייך לדמותו ל"דבר שאין מתכוין" שבאיסורין, שהרי לא שייך לומר שאינו נחשב מעשה של השור, היות ואת עיקר המעשה הרי עשה בכוונה, ורק שלא נתכוין לזה, ולא שייך לומר שבשביל זה אינו נחשב מעשה שלו, שהרי את עיקר המעשה עשה בכוונה ולא שייך טעות בבהמה, ולא נוכל לדון בזה משום אינו מתכוין שבאיסורין, שהנידון שם הוא שאינו נחשב מעשה כלל, כיון שנעשה שלא בכוונה; [אך ראה ב"אור זרוע" כאן, שהביא דברי הר"ח, ואחר כך כתב שהמחלוקת היא בנתכוין לזה והזיק את זה].

3. פירש הראב"ד, דהיינו קרן שנתכוין לזה והזיק את אחר, אבל בשן ורגל אף על פי שאין כוונתן להזיק, אבל מתכוין הוא לדריסה ואכילה; וכן כתב הרא"ה שהכוונה היא לקרן שנתכוין לזה והזיק את אחר; וראה עוד בבעל המאור יט ב מדפי הרי"ף ד"ה מאי, ובמלחמות שם ד"ה אמר הכותב.

וב"קהלות יעקב" [הוצאה ראשונה סימן יח בדין קרן] הקשה על מה שכתב הראב"ד שאף ברגל צריך שיתכוין לדריסה ובשן לאכילה, שהרי בכמה מקומות מצינו שהוא מתחייב אפילו כשאינו בכוונה כלל, וכגון כשהזיקה הבהמה בשליף שעליה בפרומביא שבפיה [לעיל יח ב, וכל הכתובים שם], ותרנגולים שהיו מפריחים והזיקו ברוח שבכנפיהן [שם]; וכתב שצריך לומר שלפי רבי שמעון אכן פטור הוא בכל אלו, ולא מתחייב אתולדות דרגל, אלא אם כן נתכוין על כל פנים לפעולה זו, וצ"ע; וראה מה שכתב על זה ב"אילת השחר" כאן בד"ה יליף מקטלי.

4. כתב ב"שיטה מקובצת" בשם הר"ח: "רבי

ומשנינן: דנין תשלום נזקין שהוא חיוביה דשור, כלומר: חיוב הוא על מעשה שורו, (5) מסקילה שהוא חיוביה דשור, לאפקוי כופר שאי אפשר ללמוד ממנו לנזקין, כיון דחיוביה דבעלים הוא, כלומר: לכפרת נפש הבעלים הוא בא.

שנינו במשנה: נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם פטור:

ודייקנין: הא אם נתכוין השור להרוג את אדם זה שאם היה הורגו היה חייב עליו סקילה, והרג את זה [את אחר] חייב השור

מחיוב קטליה דשור [סקילת השור], מה קטליה כשהוא שלא בכוונה הרי הוא פטור ממנו, אף חיוב נזקין כשהוא שלא בכוונה, הרי הוא פטור.

ומקשינן: ורבי יהודה נמי נילף מקטליה לפוטרו מתשלום נזקין שלא בכוונה!?

ומשנינן: סבר רבי יהודה: דנין תשלומין של נזקין מכופר שאף הוא תשלומין, ואין דנין תשלומין ממיתה.

ומקשינן: ורבי שמעון נמי נילף מכופרו לחייבו בתשלום נזקין שלא בכוונה!?

שימור, ומטעם זה גובים מגופו של השור אפילו כשהבעלים לא פשעו, שהרי אף בשומר גובים מגוף השור של הבעלים, כמבואר לעיל מ א [וכיסוד זה כתב הגר"ח הובא בדבריו שם], ולכן שייך בו פטור של אינו מתכוין, ראה שם באריכות.

5. לשון רש"י בזה הוא: "תשלומי נזקיו מחמת השור באין", וביאר ב"קובץ ביאורים" בבא קמא סימן כח, דבנזקין פעולת השור מחייבתו, אלא שאם שמרו כראוי פטרתו התורה, [ראה בזה בהערה 4], אבל כופר דכפרה הוא, אי אפשר לומר שיתחייב בכפרה בעד מעשה שורו, דאטו טוביה חטא וזיגוד מינגיד, אלא חיובו בעד מעשה עצמו הוא, שבגרמתו נהרג אדם על ידי שלא שמר את שורו כראוי; ועיקר החילוק, שבנזקין אי השמירה אינו אלא תנאי לחיובו, אבל גבי כופר אי השמירה הוא מעשה המחייבו, וזה פשוט; וראה עוד ב"אילת השחר" כאן.

וב"קהלות יעקב" [שהובא בהערה לעיל על דברי רבינו חננאל] ביאר, שלפי מה שפירש בכונת רבינו חננאל, שהנידון בסוגייתנו הוא בקרן [תמה] בלבד, ומשום שבזה באמת יסוד

וב"קהלות יעקב" [הוצאה ראשונה סימן יח בדין קרן]. הקשה על רבינו חננאל: מה ענין דבר שאין מתכוין שהוא דין בגדר עבירה של איסורים למזיקים, שהוא מענין פשיעת הבעלים, ולא מיבעיא אם נאמר שכל עיקר חיוב ממון המזיק הוא משום שהבעלים פשעו בה ולא שמרו ממונם, שודאי אין מקום לפוטרום אם לא נתכוין לכך השור, שהרי על כל פנים הבעלים פשעו, אלא אפילו אם נאמר שחיוב הבעלים הוא מטעם שממונם הזיק וחייב על מעשה ממונו כעל מעשה גופו, והשמירה אינה אלא פוטרת [וחקירה זו מפורסמת בישיבות, ונזכרה בהקדמת "חברותא" למסכת זו אות ד], הרי על כל פנים אינו בגדר מעשה עבירה של שורו, עד שנדון בזה דין דבר שאינו מתכוין, אלא הוא דין מדיני ממונת לחייבו בתשלומין על הנזק של ממונו, ולכאורה אין לזה שייכות כלל לדין דבר שאינו מתכוין, שענינו הוא דבדבר שאינו מתכוין לא מחשבא חטא ועבירה.

וכתב שם בדרך הפלפול ליישב, שאכן בקרן [כנראה כוונתו לקרן תמה בלבד], יסוד החיוב הוא על השור עצמו, שלפי שהוא השתגע ועשה שלא כהוגן וכטבע שאר השוורים דקיימי בחזקת

ומפרשינן: **ובעלים גופייהו מנלן** — לדעת רבי שמעון — שהם פטורים:

משום **דאמר קרא** [דברים יט יא]: "כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ... לא תחוס עינך עליו, ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך", ולמדנו: **עד שיתכוין לו**.⁽⁸⁾

ורבנן — החולקים על רבי שמעון, ומחייבים מיתה לאדם שנתכוין לבר חיובא והרג את אחר — **האי "וארב לו" מאי עבדי ליה?**

אמרי פירשו דבי רבי ינאי:

ללמד בא הכתוב: **פרט לזורק אבן לגו** [לתוך] חבורת אנשים שיש בה גויים וישראלים, ונהרג ישראל שהוא אינו חייב, שאין זה חשוב כמתכוין להרוג ישראל, ובאופן זה הרי אינו חייב אפילו לרבנן.⁽⁹⁾

ומקשינן: והרי **חיבי דמי** [באיזה אופן הוצרך הכתוב למעט]:

סקילה, שהרי בכל אלו שפורטו במשנה לפטור, היתה כוונת השור להריגת מי שאינו חייב עליו סקילה אם היה הורגו.

ואם כן **מתניתין** [משנתנו] **דלא כרבי שמעון!**

דתניא: רבי שמעון אומר: אפילו נתכוין השור להרוג את זה, והרג את זה, פטור מסקילה.

ומפרשינן: **מאי טעמא דרבי שמעון?**

כיון **דאמר קרא: "השור יסקל וגם בעליו יומת"**, הרי ילפינן לדעת כולם: ⁽⁶⁾ **כמיתת בעלים כך מיתת השור**; ולכן פוטר רבי שמעון לשיטתו את השור מסקילה כשאינו מתכוין לזה שהרגו:

ומשום **דמה בעלים אינם חייבים** — לדעת רבי שמעון גופיה במשנה בסנהדרין עט א ⁽⁷⁾ — **עד דמיכוין ליה לזה שהרגו, אף שור נמי אינו חייב סקילה עד דמיכוין ליה לזה שהרגו ולא שנתכוין לאחר.**

7. וכמבואר שם: "רבי שמעון אומר: אפילו נתכוין להרוג את זה והרג את זה, פטור".

8. לכאורה היה נראה שהלימוד הוא מ"וארב לו", דמשמע שנתכוין לזה שקם עליו והכהו, ולא שנתכוין לאחד וקם על אחר והכהו נפש; אבל רש"י בסנהדרין עט א ד"ה וארב לו, כתב: קרא יתירא הוא, נכתוב: "כי יהיה איש שונא לרעהו וקם עליו".

9. וכמבואר במשנה בסנהדרין עח ב: "נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם, לגוי והרג את ישראל, לנפלים והרג את בן קיימא, פטור".

החייב הוא השור עצמו, אם כן ניחא דברי הגמרא בפשיטות.

6. דרשה זו אינה לדעת רבי שמעון בלבד, וכמבואר ברש"י לעיל בעמוד א ד"ה פטור ממיתה, שטעם זה השור פטור כשלא נתכוין כלל להרוג, או שנתכוין למי שאינו בר חיובא, וראה גם בגמרא לקמן מה א.

וב"שיטה מקובצת" בשם שיטה, הקשה: כיון שטעם זה הוא אף לרבנן, היה לה לגמרא לומר: "מאי טעמא, אמר קרא השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת הבעלים כך מיתת השור, למר כדאית ליה בבעלים, ולמר כדאית ליה בבעלים"; ולא יישב.

מכל מקום פטור הוא, דכיון דאיכא חדא גוי בנייהו, הוי ליה מיעוט "קבוע", וכל מיעוט קבוע, כאילו לא היה כאן מיעוט ורוב אלא כמחצה על מחצה דמי, ולכן פטור הוא, דפסק נפשות להקל.

מתניתין:

שור האשה שנגח אדם והרגו. (10)

ושור היתומים [כלומר: שור הקטנים] שאין להם אפוטרופוס.

ושור האפוטרופוס, כלומר: שור היתומים הקטנים שיש להם אפוטרופוס.

שור המדבר [שור של הפרך]. (11)

אילימא דאיכא באותה חבורה תשעה גויים ואחד ישראל ביניהם, תיפוק ליה דרובא גויים נינהו, ובלאו קרא פטור הוא, שהרי זה כמי שנתכוין לגוי והרג את ישראל שהוא פטור.

אי נמי, ואפילו אם לא היו שם רוב גויים אלא פלגא גויים ופלגא ישראל, גם לזה אין צריך כתוב למעט, שהרי ספק נפשות להקל.

ואם כן באיזה אופן הוצרך הכתוב למעט! ?

ומשינינן: לא צריכא הכתוב למעט, אלא בכגון דאיכא בחבורה תשעה ישראלים ואחד גוי!

ולהשמיענו בא הכתוב: דאף על גב דרובא ישראלים נינהו, והיה מקום להחשיבו כאילו נתכוין לישראל —

11. א. הרמב"ן על התורה [בראשית ט ה], כתב, שטעם "סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו", איננו להעניש את בעליו בממון, שהרי אפילו שור המדבר חייב מיתה.

ובשו"ת הרשב"א [חלק א סימן קיד, ציינו רבי עקיבא איגר ב"גליון הש"ס" כאן] כתב השואל להקשות על דברי הרמב"ן, שהרי מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה היא בשור המדבר, והלכה כרבי יהודה [לפי דעת השואל].

והשיב לו הרשב"א: "אפשר שהרב ז"ל לא נתכוון בפירושי התורה לומר שכן הלכה, אלא לומר שאין העונש קנס הבעלים, שהרי שור המדבר חייב לרבי מאיר, ולא נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בדבר זה, לומר, שזה מדין קנס הבעלים לרבי יהודה, ולרבי מאיר מגזירת הכתוב", [כלומר: מדרבי מאיר נשמע לרבי יהודה], ועוד השיב לשואל בענין פסק ההלכה גופה.

10. רש"י בגמרא כתב: דלא תימא "בעל השור" כתיב לשון זכר; אבל בתוספות לעיל טו א מתבאר, שאי משום הא לא היינו ממעטים אשה, כי ביחס לכל מקום שדיברה תורה בלשון זכר, קיימא לן מקרא [ראה שם בגמרא] ש"השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה", ואילו בברייתא בגמרא ילפינן לשור אשה ממקרא אחר; אלא פירשו שם וכן פירשו כאן, שהוא משום דאמרינן בעמוד א: "נגיחה למיתה נגיחה לנזיקין", ואם כן היינו אומרים, שהיות וגבי נזיקין נאמר [שמות כא לה]: "וכי יגוף שור איש", הרי זה כמו שנאמר כאן גבי נגיחת אדם "שור איש", ולכך צריך לרבותו מקרא.

והמאירי כתב כאן: "אף על פי שאין דעתה מכוון כל כך לשמור את שלה שלא להזיק, ויש שואלים למה הוצרכה, עד שפרשוה באשה שיש לה בה בעל, ולפי מה שפירשנו אין צורך בכך".

שור ההקדש.

שור הנגר שמת ואין לו יורשין, שהוא הפקר. (12)

כל אלו כשנגחו אדם והרגוהו, חרי אלו השוורים חייבין מיתה.

רבי יהודה אומר: שור המדבר, שור ההקדש ושור הנגר שמת, פטורין מן המיתה, לפי שאין להם בעלים.

גמרא:

תנו רבנן: "שור" "שור" "שור" שבעה. שבע פעמים לשון "שור" שהזכירה התורה בפרשת שור שהרג את האדם, (13) ומת, למה?

האחד לגופו נכתב, והששה כדי להביא:

א. שור האשה; ב. שור היתומים; ג. שור האפוטרופוס; ד. שור המדבר; ה. שור

ההקדש; ו. שור הנגר שמת ואין לו יורשין, שכל אלו חייבים מיתה כשהרגו את האדם. (14)

רבי יהודה אומר: שור המדבר, שור ההקדש ושור הנגר שמת ואין לו יורשין, פטורין מן המיתה, לפי שאין להם בעלים.

אמר רב הונא: פוטריה היה רבי יהודה את אלו, אפילו אם נגח כשהיה ברשות הדיוט ולבסוף עד שלא נגמר דינו הקדיש, ואפילו נגח ברשות בעלים ולבסוף עד שלא נגמר דינו הפקיר, או שמת הגר, והטעם מתבאר לקמן.

ומפרשינן: ממאי, מנין למד רב הונא כן בדעת רבי יהודה?

מדקתני בכרייתא בדברי רבי יהודה תרתי שוורים, שהיה יכול לכוללם כאחד, דהא קתני:

א. שור המדבר; ב. ושור הנגר שמת ואין לו יורשין.

התם חייב בו, מה שייך כופר בזה, וכי מי ישלם אותו].

13. "וכי יגח שור את איש או את אשה ומת, סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי. ואם שור נגח הוא מתמול שלשום, והועד בבעליו ולא ישמרנו, והמית איש או אשה, השור יסקל וגם בעליו יומת ... אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו, והשור יסקל.

14. א. פירש ה"פני יהושע", שאין כאן יתור במה שריבתה תורה שור היתומים ושור האפוטרופוס, שאם לא היה אלא כתוב אחר לא

ב. הנה בשור שנגח את האדם [שמות כא כח] נאמר: "וכי יגח שור [ולא נאמר: "שור איש"] את איש או את אשה ומת ומת, סקול יסקל השור", ואילו גבי נזקי שור [שמות כא לה] נאמר: "וכי יגוף שור איש את שור רעהו ומת", וכתב ב"משך חכמה" [שם], שהוא משום דלגבי סקילה חייב אפילו שור של הקדש ושל הפקר, וראה עוד שם.

12. כתב המאירי: "ושל גר שמת שאין לו יורשים, ואף על פי שלא הועדו בבעלים, שלא נאמרה העדה בבעלים, אלא בשיש להם בעלים"; ודבריו צריכים ביאור, שהרי אם לענין מיתה אין צורך בהעדה, ואם לענין כופר שאין

והרי "שור הגר שמת" מאי ניהו, כלומר: מה טעם פטורו?! הלוא הוא משום, דכיון דאין לו יורשין הוה ליה שור הפקר, ואם כן הרי היינו שור המדבר, היינו שור הגר שמת ואין לו יורשין, ולמה נכתבו שני שוורים שהם אחד?!?

אלא לאו הא קמשמע לן: דאפילו נגח ולבסוף הקדיש נגח ולבסוף הפקר, פטור; כלומר: לכך הוסיפה הברייתא שור הגר שמת, להשמיענו שאפילו אם נגח בהיותו תחת הגר ואחר כך מת הגר, הרי הוא פטור; וממילא שמעינן גם, שנגח ואחר כך הקדיש פטור.

שמע מינה! (15)

תניא נמי הכי: יתר על כן אמר רבי יהודה: אפילו נגח ולבסוף הקדיש, או שנגח ולבסוף

הפקר, פטור, שנאמר [שמות כא כט]: "ואם שור נגח הוא מתמול שלשום והועד בבעליו ולא ישמרנו, והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת", ודרשינן ממה שאמר הכתוב: "והועד בבעליו והמית וגו'", עד שתהא מיתה והעמדה בדין שוין כאחד. (16)

ומקשינן על לשון הברייתא: "עד שיהא מיתה והעמדה בדין שוין כאחד": וכי אטו גמר דין לסקילה לא בעינן שיהיה שוה כאחד, עד שהברייתא לא הזכירה אלא העמדה בדין?!

והא "השור יסקל" גמר דין הוא?!

אלא אימא: עד שתהא מיתה והעמדה בדין וגמר דין, שוין כאחד. (17)

והמית איש השור יסקל וגם בעליו יומת: דמשמע שיהא לו בעל אחד משעת העדאה [לעשותו מועד, דהיינו "והועד בבעליו"], ועד שעת העמדה בדין".

ובתוספות שם כתבו: "נראה דלאו מ"והועד" קדריש, דהאי "והועד" לא איירי בעדות שעושין לסקלו, כי אם לייעדו, אלא מסיפא דקרא קדריש, דכתיב "והשור יסקל", וכן משמע לישנא דפריך: "והא השור יסקל" בגמר דין הוא דכתיב. וברש"י כאן בד"ה והועד בבעליו, כתב: "והועד בבעליו, היינו בבית דין, דאין העדאה אלא בבית דין".

וברש"י בסוף העמוד בד"ה אם עד כתב: "ואפילו לרבנן דלא דרשי בבעליו דנהוי מיתה והעמדה בדין כאחד", ומבואר שהדרשה היא מ"בבעליו".

17. תוספת בענין סקילה כופר ונזיקין בנגח

הייתי מרבה אלא שור היתומים שיש להם אפטרופוס.

ב. "מנחת חינוך" מצוה נא [אות טז בנדמ"ח], דן בענין שור של גוי שהרג, וכתב, דאפשר, שלפי שיטת הרמב"ן הסובר שהם מצווים על הדינים כמו ישראל, אם כן השור בסקילה גם כן; ולשיטת הרמב"ם שאינם מצווים על הדינים, אפשר שאין השור בסקילה כלל.

15. ומה שהוצרכו חכמים, לשני פסוקים לשור המדבר ולשור הגר שמת ואין לו יורשים, ואף על גב שהיינו הך וכמו שאומרת הגמרא אליבא דרבי יהודה, פירש ה"פני יהושע", שאם לא היה כתוב אלא פסוק אחד, הייתי אומר שדוקא נגח ואחר כך הפקר הוא פטור, אבל הפקר מתחילתו הרי הוא חייב.

16. ברש"י לעיל יג ב, כתב: "והועד בבעליו

ואחר כך הפקיר או הקדיש:

א. פסק הרמב"ם [נזקי ממון ח ד]: "וכן שור ההפקר שהזיק פטור [כלומר: שור תם שהזיק], שנאמר שור רעהו, עד שיהיו נכסים המיוחדים לבעלים, כיצד שור ההפקר שנגח, וקודם שיתפוש אותו הניזק, עמד אחר וזכה בו הרי זה פטור, ולא עוד אלא שור המיוחד לבעלים שהזיק, ואחר שהזיק הקדישו או הפקירו הרי זה פטור, עד שיהיו לו בעלים בשעת היזיקו ובשעת העמדה בדין", והמקור לדין זה הוא בגמרא לעיל יג ב לפי פירושו של הרמב"ם, ראה שם.

והנה לגבי סקילת השור סובר הרמב"ם [נזקי ממון י ו] שאפילו שור הקדש והפקר נסקל כחכמים החולקים על רבי יהודה, וכל שכן כשנגח ואחר כך הקדיש או הפקיר; ומכל מקום לגבי נזיקין משמע [לפי הבנת הרבה אחרונים, ראה שם ב"לחם משנה" ועוד אחרונים] שסובר הרמב"ם, שאפילו חכמים מודים שנגח ואחר כך הפקיר הרי זה פטור; וכן דעת הרא"ש בפרק קמא [סימן טז], [ומיהו בתוספות רבינו פרץ כאן בד"ה מכרו, משמע, שרק לרבי יהודה איכא דין זה בנזיקין].

והקשה ה"תוספות יום טוב", היות והפסוק ממנו דרש רבי יהודה דין זה, הלוא נאמר לגבי שור שהמית את האדם, ולענין זה הרי לא קיימא לן כוותיה, אם כן מהיכי תיתי ללמוד שבנזיקין הדין הוא כן!?

וכתבו ליישב בזה, הרש"ש והגר"ח וב"אבן האזל", והביא דבריהם ב"קהלות יעקב" [הנדמ"ח סימן יד], דבאמת גם גבי המית איש קיימא לן דרשה זו לגבי תשלומין, דהיינו לענין חיוב כופר שהוא אקרקפתא דבעלים, ורק גבי חיוב מיתה דשור שהוא דין על השור עצמו, לענין זה יש ריבוי מקרא ד"שור שור" שהוא חייב, אבל תשלומי כופר שהוא חיובא דבעלים, ופשיטא שצריך שיהיו בעליו בשעת נגיחה,

לענין זה שפיר ילפינן מן הכתוב ד"והועד והמית", שיהיו המיתה והעמדה בדין שוין.

ואולם דעת החתם סופר [שו"ת חושן משפט סימן קסה, הובא ב"קהלות יעקב" שם], שרק לגבי תם פטור בנגח ואחר כך הפקיר או הקדיש, ומשום דמאחר שהמקור הוא מקרא דסקילה, אם כן אין ללמוד אלא גבי תם שהוא חיוב אגופו דשור, וכמו מיתה שהוא חיוב אגופיה דשור, אבל תשלומי מועד שהוא חיוב אבעלים ומשתלם מן העליה, זה אין ללמוד ממיתה דשור, כי נהי שהשור פטור, אבל הבעלים לא נפטרו, וזה שלא כדברי האחרונים הנזכרים, שדין זה נלמד מכופר שהוא חיובא דבעלים; וראה שם ב"קהלות יעקב", דמדברי הרמב"ם בפרק יא מנזקי ממון הלכה ח, מוכח בהדיא, שדין זה אינו רק בתם אלא אף במועד, ודלא כה"חתם סופר".

ב. כתב הטור בסימן תו: "ושל הפקר שנגח פטור [מנזיקין], שאם קדם אחר וזכה בו הוי שלו, ולא עוד אלא אפילו היו לו בעלים בשעת נגיחה והפקירו קודם שעמד בדין, פטור, [כהרמב"ם והרא"ש], מיהו דוקא אם זכה בו אחר, אבל אם הוא חזר וזכה בו חייב", ולמדנו מדבריו, שהפטור [לרבי יהודה אף מסקילה, ולחכמים בנזיקין] הוא אפילו כשזכה בו אחר עד שעת העמדה בדין, אלא שהוא מחלק בין אם זכה בו אחר לבין אם זכה בו הוא עצמו. וכן דעת ה"נמוקי יוסף", ולדעתו, אפילו זכה בו הוא עצמו הרי הוא פטור.

וכתב ב"קהלות יעקב" [הנדמ"ח סימן יד אות ז], דמלשון הרמב"ם [נזקי ממון ח ד] שכתב "עד שיהיו לו בעלים בשעת היזקו ובשעת העמדה בדין", משמע שהוא חולק על שניהם, וסובר, שאם זכה בו אחר קודם העמדה בדין הרי הוא חייב, שהרי לא הצריך הרמב"ם אלא שיהיו לו בעלים, וכן הביא בשם "חידושי הגהות" על הטור.

במכרו לאחר פטור] אפילו נגח ומת ונפל השור לפני היורשין". וב"תוספות רבינו פרץ" הקשה על רש"י: אם כן ימכור כל אדם את שורו לאחר שנגח.

ה. לכאורה נראה, שלדעת רש"י אין מקום לומר שחכמים מודים לענין כופר וממנו לנזיקין [ראה אות א], כי מאחר שרבי יהודה פוטר אפילו כשמכרו לאחר, נמצא, שאין דינו של רבי יהודה קשור במה שהוא פוטר בשור ההקדש ושור ההפקר, ואם כן כשם שנחלקו עליו לענין סקילה, הוא הדין שנחלקו עליו לענין נזיקין וכופר; אלא שלשון הגמרא: "יתר על כן אמר רבי יהודה, אפילו נגח ואחר כך הקדיש נגח ואחר כך הפקיר", משמע שדין אחד הוא עם מה שאמר רבי יהודה שהפקר והקדש פטור.

וראה ב"חידושי רבי שמואל" [בבא קמא סימן א אות ו] שכתב בביאור שיטת רש"י הפוטר בנזיקין גם כשמכרו לאחר, שגדר הפטור הוא בחיוב הבעלים, דכיון שהוא כבר אינו בעלים על השור, ושוב אינו חייב על מעשי שור זה, ממילא מיפטר מגזירת הכתוב גם על מעשיו הקודמין, כל שבטלה בעלותו קודם שנגמר הדין עליהם; והקשה על עצמו מחיוב סקילה שפטר רש"י במכרו לאחר, שהרי סקילה אינו חיוב דבעלים, וכתב דיש ליישב.

ולפי דרך זה, באמת דברי רבי יהודה הם לשיטתו שהוא סובר דבעינן שור שיש לו בעלים, ואם כן שפיר יש לומר כפי שנתבאר באות א, שלא נחלקו עליו חכמים אלא גבי שור הנסקל משום שלדעתם אין צריך בעלים, ומודים לו בכופר ובנזיקין.

ו. מלשון רש"י שכתב לעיל יג ב "שיהיו מיוחדים לאדם אחד לעולם משעת נגיחה עד שעת העמדה בדין"; וכן שם בד"ה והועד, כתב: דמשמע שיהא לו בעל אחד משעת העדאה ועד שעת העמדה בדין, משמע שאם הפקירו או מכרו לאחר בין נגיחה להעמדה בדין,

ג. והנה לדעת ה"נמוקי יוסף" הסובר שאפילו אם זכה בו הוא עצמו עד שעת העמדה בדין, הרי הוא פטור כיון שהיה הפקר שעה אחת, אם כן תיקשי לשון הגמרא כאן: "אלא אימא עד שתהא מיתה והעמדה בדין וגמר דין שוין כאחד", והרי כיון ששעה אחת של הפקר פוטרת, אם כן די אם היה אומר: "עד שתהא מיתה וגמר דין שוין כאחד", וכבר ידענו שבין זה לזה פוטר שעה אחת של הפקר, ולמה לו להזכיר "העמדה בדין", והניחא לדעת הרמב"ם שבזכה בו אחר הרי הוא חייב, או אפילו לדעת הטור שבזכה בו הוא עצמו הרי הוא חייב, אם לא שהיה אומר שבשעת העמדה בדין בעינן שוין כאחד לא היינו יודעים, שאף בשעת העמדה בדין צריך שיהיו לו בעלים; על פי ביאור הגר"א בסיומן תו, הובא ב"קהלות יעקב" שם.

ד. ודעת רש"י בסוף העמוד ולקמן צח ב ד"ה מכור, שאפילו אם מכרו לאחר פוטר רבי יהודה, וכן מבואר בלשונות רש"י לעיל יג ב [וכמו שדקדק ב"תוספות רבינו פרץ" כאן]: "למעוטי נגח ואחר כך הקדיש, דהכי משמע שיהיו מיוחדים לאדם אחד לעולם משעת נגיחה עד שעת העמדה בדין; והועד בבעליו והמית איש: דמשמע שיהא לו בעל אחד משעת העדאה ועד שעת העמדה בדין; שוין כאחד: בבעל אחד.

אבל הרשב"א כאן כתב: מסתברא לי ד"כאחד" דקאמר, שיהיו לו בעלים קאמר, ולאפוקי בשהקדישו או שהפקירו, אבל אם מכרו לאחר חייב, דרבי יהודה מ"והועד בבעליו" יליף לה, וכשמכרו, "והועד בבעליו" איכא, והיינו דקאמר "נגח ואחר כך הקדיש, נגח ואחר כך הפקיר", ולא קאמר "נגח ואחר כך מכר" דהוי רבותא טפי, והיינו נמי דקתני עד שתהא מיתה והעמדה בדין כאחד, ולא אמר "כאחד", והרשב"א לעיל יג ב, העיר עוד "שאם כן [שאף

מתניתין:

ומבאר המשנה דין נוסף:

מסרו הבעלים את השור קודם שנגח לשומר חנם, ולשואל [או לשואל], לנושא שכר, ולשוכר:

נכנסו הם תחת הבעלים, כלומר: הם מתחייבין בנזקים כמו בעלים, ואם מועד היה השור משלם נזק שלם, ואם תם היה משלם חצי נזק. (22)

גמרא:

תנו רבנן: שור שהמית:

ואם עד שלא נגמר דינו:

הקדישו בעליו — מוקדש עד שיגמרו דינו ויסקלוהו, ונפקא מינה שאם נהנה בו אדם בינתיים, מעל. (21)

ואם שחטו, כשרו מותר.

עד שלא נגמר דינו: מכרו מכור בינתיים, מח-א

שמודה רבי יהודה לענין כופר ונזיקין שדי בהעמדה בדין, אם כן יש מקום ליישב את הערת הגר"א שנוכרה באות ג].

18. ואפילו לא יצא לסקל, ראשונים.

19. והוא הדין שאינו יכול למוכרו, ובברייתא בגמרא שנינו כן בהדיא: "מכרו אינו מכור".

20. ראה רש"י לקמן מה א ד"ה הקדישו אינו מוקדש, שכתב את הטעם "דלאו ברשותיה דמריה קאי לאקדושיה", והיינו משום שמשנגמר דינו אסור הוא בהנאה, וכדאמרין לעיל מא א, שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה ובהנאה, ואיסורי הנאה אינם ברשותו של אדם להקדישו, [וראה תוספת דברים בזה בהערות על הברייתא בגמרא].

21. על פי רש"י בגמרא לקמן ריש עמוד א, וראה בהערות שם.

22. א. בגמרא לעיל מ א מבואר, שבתם משתלם

וחזר וקנאו, הרי הוא פטור, וכדעת ה"נמוקי יוסף" גבי הפקר, כמובא לעיל.

ז. בדין גמר דין במיתה ובנזיקין: הנה הרמב"ם והטור לא הזכירו גבי נזיקין אלא שעת היזק ושעת העמדה בדין, ולא הזכירו גמר דין, וזה דלא כמבואר בגמרא כאן אליבא דרבי יהודה.

וכתבו בזה משם הגר"ח [סימן רכא], שהעמדה בדין הנלמד מ"והועד בבעליו והמית" שזה נאמר בתורה אף לענין כופר, בזה מודים חכמים לרבי יהודה על כל פנים לענין כופר, ומכופר נלמד לנזיקין [ראה אות א], אבל מה שלמד רבי יהודה מ"והשור יסקל" לענין גמר דין, שזה נאמר גבי סקילה, בזה אין מודים חכמים לרבי יהודה, שהרי אין הם דורשים כלל דרשה זו לענין סקילה, ואם כן באמת לא בעינן אלא שתהיה העמדה בדין בבעלים, אבל גמר דין לא בעינן; [ויש להסתפק לדבריו, אם לדעת רבי יהודה בעינן גמר דין גם לענין כופר, או שבזה לא נחלקו חכמים ורבי יהודה; ואם נאמר